

En tumregel för välstånd

Dagens Nyheter den 14 juli 2017

I ett gott samhälle går formella regelverk sömlöst in i outtalade uppförandekoder. För halva jordens befolkning är bristen på just användbara och respekterade regler det största hindret till utveckling.

På Hylliebadet i Malmö sitter skyltar som uppmanar besökarna att ta av sig badkläderna innan de duschar. Det är intressant dels för att många skulle kunna uppfatta det som en självklarhet att inte duscha med kläder på, dels för att besökarna nästan undantagslöst struntar i uppmaningen. Det görs inte heller mycket för att upprätthålla den regel som beskrivs på skyltarna.

Hylliebadet exemplifierar därmed en situation där de formella nedskrivna reglerna säger en sak, medan de sociala normer som uppstått spontant bland människor säger en annan. Konsekvenserna av en sådan situation är värda att fundera på, både när situationen uppstår i en simhall och för samhället i stort.

De konkreta konsekvenserna av att bryta mot duschregeln i simhallen framgår tydligt av information på Hylliebadets hemsida. När besökare inte duschar ordentligt och kanske till och med badar i underkläder, sker en kemisk reaktion när svett och smuts blandas med badvattnets klor. Det hälsovådliga ämnet trikloramin bildas, vilket skapar den simhallstypiska klorlukt som kan sitta kvar på kroppen länge efter besöket. Det råder således ingen tvekan om att brott mot regler kring basal hygien skapar problem på simhallar runt om i landet.

I ett större perspektiv kan det vara minst lika problematiskt att det finns regler som ingen bryr sig om att upprätthålla. När regler tillåts sättas ur spel av sociala normer, uppstår som en bieffekt ytterligare en norm: Normen att det är acceptabelt att strunta i formella regler.

Det är inget problem om de formella reglerna är orimliga, men desto mer problematiskt när reglerna faktiskt syftar till att underlätta tillvaron för alla.

Den som vant sig vid att leva i ett samhälle där de flesta regelverk är effektiva och välfungerande glömmer lätt bort de fördelar som dessa institutioner för med sig. Tydliga regler är ett enkelt sätt att informera människor om vilket beteende som förväntas av dem. Samtidigt blir det lätt för den som är osäker att ta reda på vad som gäller och få vägledning för sitt eget beteende.

Regler som tillämpas lika för alla är inte bara i linje med vad vi förväntar oss av en rättsstat, det är också ett ekonomiskt effektivt sätt att organisera samhället. Tydliga regler och likabehandling gör att mindre tid och resurser behöver läggas på att ta reda på vad som gäller och mindre tid spillas på konflikter.

En av många som pekat på vikten av effektiva och transparenta regelverk är den peruanske ekonomen Hernando de Soto, Sverigeaktuell då han i våras besökte Stockholm för att ta emot priset "Global award for entrepreneurship research". Han menar att ungefär fem miljarder människor saknar tillgång till formella regelverk såsom privat äganderätt eller identitetshandlingar. De har med andra ord svårt att formellt bevisa sin identitet och kan inte visa papper på vad de äger.

Det hämmar naturligtvis den ekonomiska utvecklingen. En så enkel sak som att belåna sitt hus eller sin tomt för att göra investeringar eller reparationer blir synnerligen krångliga när det saknas fungerande formella regelverk. Hernando de Soto har visat att vad många av jordens fattiga saknar är inte ett hus eller en tomt – de saknar formella regelverk som visar att de äger sitt hus och sin tomt.

Möjligheten att kunna strunta i regler man inte gillar, är således en lyx förunnad de som bor i länder med välfungerande regelverk. För ungefär halva jordens befolkning är dock bristen på regler ett av de största problemen.

Det går naturligtvis att leva utan identitetshandlingar, formaliserad privat äganderätt och andra grundläggande samhällsinstitutioner. Men när tydliga regler saknas kan beskeden om vad som gäller variera beroende på vem som tillfrågas – och på vem som frågar.

I fattiga länder är problemet ofta just att de formella regelverken säger en sak medan normerna som styr hur människor beter sig säger en annan. Ibland saknas formella regelverk helt, ibland är de så omständliga att den som vill få något gjort i praktiken måste bortse från dem.

När det finns regler som det är accepterat att bryta mot, ökar också risken för godtycklig maktutövning: Plötsligt kan nästan vem som helst anklagas för att ha brutit mot någon regel. Tillvaron blir mindre förutsägbar, mer riskabel och i de flestas ögon mindre rättvis.

I Sverige har vi vant oss vid de effektiva formella institutionernas fördelar, inte bara i simhallar utan också när det gäller rättsväsende, äganderätt och skatteindrivning. Risken finns dock att vi glömmar bort delar av vårt eget framgångsrecept.

Vi kan ställa till det för oss själva genom att exempelvis låta de formella regelverken bli så krångliga att de uppfattas som orimliga, vilket gör att det blir accepterat att strunta i dem. Ett annat misstag är att, som på Hylliebadet, ha regler som är sakligt motiverade och ändå inte göra något när människor bryter mot dem.

I båda fallen är misstagen lättare att åtgärda desto snabbare det görs.

Andreas Bergh